

منشاء ماسه بادیه‌های شمال شرق اهواز در دشت خوزستان عباس چرچی و عبدالرحمن برزگر^۱

مناطق خشک و بیابانی سطح وسیعی از کشور و حتی دشت خوزستان را پوشانده است. این دشت در جنوب غربی سلسله جبال زاگرس به علت خشکی شدید هوا و کمی باران آثار فرسایش بیابانی بصورت تپه‌های نواری در جهت شمال غرب به جنوب شرق بطور پراکنده در سطحی حدود ۱۵۰۰۰۰ هکتار گسترش دارند.

پیشروی و حرکت ناهمواریهای ماسه‌ای و اشکال مختلف تپه‌های ناشی از فرسایش بادی در این نواحی به سوی مناطق مسکونی، آبادیها، زمینهای کشاورزی، جاده‌ها و غیره خسارات فراوانی به بار می‌آورد. براین اساس تشخیص منشاء ماسه‌بادیها مهار کردن آنها ضروری می‌باشد.

در این تحقیق منشاء ماسه‌بادیهای شرق شهر اهواز (مرکز استان خوزستان) در محدوده‌ای به وسعت ۱۰۰۰۰۰ هکتار تعیین گردیده و برای پی بردن به منشاء ماسه‌بادیها صورت گرفت. در این مطالعات نمونه‌برداریها بویژه از واحدهای ماسه‌سنگی (بخش لهری سازند آغاچاری) و ناهمواریهای ماسه‌ای که شامل مناطق برداشت و رسوبگذاری است، انجام گردید. سپس بر روی نمونه‌های برداشت شده، آزمایش‌های گرانومتری (دانه‌بندی) و میکروسکوپی انجام شد.

در منطقه مورد مطالعه عوامل فرسایش را می‌توان بطور کلی به دو دسته تقسیم کرد که یکی عوامل فرسایش طبیعی و دیگری عوامل فرسایش غیرطبیعی (عوامل تشدید کننده فرسایش خاک) می‌باشند. عوامل فرسایش طبیعی شامل، شرایط زمین‌شناسی، توپوگرافی، وضعیت آب و هوایی و پوشش گیاهی می‌باشد. عوامل فرسایش غیرطبیعی یا فرسایش تشدید در واقع ناشی از دخالت انسان در طبیعت بصورت بهره‌برداری غیراصولی از انواع اراضی می‌باشد (عوامل مضره کشاورزی).

براساس تجزیه و تحلیل مورفوسکوپی ماسه‌بادیهای شمال شرق اهواز، نتایج ذیل بدست آمده است:
۱- میانگین (Mz) اندازه ذرات ماسه سنگهای بخش لهری (با سن اواخر دوران سوم) و رسوبات بادی (با سن دوران چهارم) با استفاده از ترسیم منحنی‌های تجمعی تقریباً در یک حدود بوده که بین ۰/۱۲ تا ۰/۵ میلی‌متر می‌باشد.

۲- یکنواختی و جورشدگی ذرات (Sorting) با استفاده از پارامتر انحراف معیار ترسیمی جامع منحنی‌های دانه‌بندی در مقیاس فی (Phi) محاسبه شد.

^۱ به ترتیب عضو هیأت علمی گروه زمین‌شناسی، استادیار گروه خاکشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز

جورشدهگی ذرات ماسه بادیها ۰/۳۸ تا ۱/۳۴ فی و جورشدهگی ذرات تشکیل دهنده واحدهای ماسه‌سنگی ۰/۸۱ تا ۱/۳۵ فی می‌باشد. لذا جورشدهگی ماسه‌بادیها و ماسه‌سنگهای بخش لهری خوب تا بد بوده که تقریباً نزدیک یکدیگر می‌باشند.

۳- بمنظور مقایسه ترکیب کانی‌شناسی دانه‌های شکل دهنده ماسه‌بادیها و ماسه‌سنگهای بخش لهری از طبقه‌بندی ماسه‌سنگها (Folk, 1974) در مطالعات میکروسکوپی استفاده شد. بنابراین ترکیب کانی‌شناسی ماسه سنگها شامل خرده سنگهای آهکی (۷۲-۹۰ درصد)، کوآرتز ۷-۵۱ درصد، چرت (۲-۱۷ درصد)، فلدسپات و کانیهایی مانند اکسید آهن و اپیدوت کمیاب و یا کمتر از ۳ درصد می‌باشد. ذرات تشکیل دهنده ماسه‌بادیها شامل خرده سنگهای آهکی (۶۰-۸۴ درصد) کوآرتز (۲۹-۱۱ درصد) فلدسپات و کانیهایی دیگر کمتر از ۳ درصد می‌باشد بنابراین از نظر ترکیب کانی‌شناسی واحدهای ماسه سنگی و ماسه‌بادیها دارای درصد مشابه بوده و می‌توان آنها را در گروه کالک لیثاتی کوآرتزی یا چرتی (سیلیسی) نامگذاری کرد.

۴- از نظر شکل دانه‌ها، در ماسه سنگها ۴ تا ۷۸ درصد دانه دارای گردشگی تا نیمه گردشگی و ۲۲ تا ۵۸ درصد دانه‌ها دارای گردشگی خوب تا نیمه گردشگی و ۴ تا ۲۰ درصد دانه‌ها نیمه زاویه‌دار و سطح ماسه‌ها بطور کلی مات می‌باشد. بنابراین وجود دانه‌های نیمه زاویه‌دار دلیل بر نزدیک بودن منشاء ماسه‌بادیها می‌باشد. با توجه به نتایج بدست آمده از تجزیه و تحلیل مورفوسکوپی می‌توان نتیجه‌گیری کرد که منشاء اصلی تپه‌های ماسه‌ای منطقه به احتمال زیاد همان واحدهای ماسه سنگی بخش لهری (از سازند آغاچاری) است که مناطق مجاور را تشکیل داده است.